

МІСЦЕ АУДИТУ У ВИЯВЛЕННІ ФАКТІВ ШАХРАЙСТВА

Г. Сиротюк, к. е. н., доцент,

Л. Петришин, к. е. н., доцент

Львівський національний аграрний університет

Сиротюк Г., Петришин Л. Місце аудиту у виявленні фактів шахрайства

Подано основні результати дослідження економічної та правової сутності шахрайства при проведенні аудиту фінансової звітності. Розглянуто можливість використання аудиту як засобу виявлення шахрайства та боротьби з ним.

Ключові слова: аудит, шахрайство, помилка, відхилення, викривлення, фінансова звітність.

Syrotyuk A., Petryshyn L. The role of auditing in revealing the fraudulent activities

The outcomes of the research of economic and legal aspects of fraud when carrying out financial report auditing have been presented. The possibility of applying auditing as a means to reveal and eliminate fraud has been considered.

Key words: auditing, error, fraud, deviation, curvature, financial report.

Сиротюк А., Петришин Л. Место аудита в выявлении фактов мошенничества

Представлены основные результаты исследования экономической и правовой сущности мошенничества при аудите финансовой отчетности. Рассмотрена возможность использования аудита как средства выявления мошенничества и борьбы с ним.

Ключевые слова: аудит, мошенничество, ошибка, отклонение, искривление, финансовая отчетность.

Постановка проблеми. Під час ведення виробничої діяльності за наявності великої кількості різновидів господарських операцій на підприємстві існує можливість допущення помилок або фактів шахрайства в обліково-економічній інформації та фінансовій звітності, що особливо поглиблюється в умовах кризового стану економіки. У широкому значенні слова, шахрайство розуміється як будь-який злочин, який здійснюється з метою отримання вигоди і ґрунтується на обмані. Обов'язки з попередження та виявлення шахрайства покладають на керівництво підприємства і здійснюють за допомогою впровадження та безперервної роботи ефективних систем бухгалтерського обліку і системи внутрішнього контролю.

Загалом ревізори по боротьбі з шахрайством займаються встановленням випадків шахрайства на підставі підозр, що виникли. Хоча багато ревізорів є бухгалтерами, виявлення випадків шахрайства – не зовсім те ж саме, що аудит.

Аудит має на увазі загальну перевірку фінансових даних з метою складання експертної думки про них. Оскільки багато випадків

шахрайства є фінансовими злочинами, їх розслідування потребує використання аудиту тією або іншою мірою. Аудитори в ході перевірки зобов'язані виявити ту їх частину, у результаті якої спотворена звітність.

Тому існує необхідність визначення сутності шахрайства, постійного вдосконалення організації та методів аудиторського контролю для того, щоб сприяти мінімізації помилок підприємницької діяльності, запобігати й виявляти факти шахрайства та зловживань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі питання щодо шахрайства розглядали відомі фахівці з питань аудиту, а саме: М. Білуха, Ф. Бутинець, Г. Давидов, Н. Дорош, Л. Кулаковська, Я. Петраков, О. Петрик, О. Редько, Дж. Робертсон, В. Рудницький, Б. Усач, А. Шеремет, В. Суйц та інші. Проте більшість учених намагаються розглядати шахрайство у призмі правового регулювання цього поняття, часто забуваючи про його економічну сутність.

Лаконічним і точним є визначення поняття шахрайства Дж. Робертсоном, який під шахрайством розуміє навмисне внесення фіктивної інформації у фінансові звіти з метою

введення будь-кого в оману, яке спричинює збиток для інвесторів і кредиторів [1, с. 85].

Аналогічної думки дотримуються Л.П. Кулаковська та Ю.В. Піча і трактують, що шахрайство – це навмисно неправильне відображення господарських операцій та подання на цій основі заздалегідь перекрученої, недостовірної звітної інформації її користувачам [2, с. 137].

Ширше розглядають шахрайство А.Д. Шермет та В.П. Суйц – як навмисне неправдиве відображення та надання даних обліку та звітності одним або декількома особами із складу керівництва або співробітників підприємства, зокрема маніпулювання обліковими записами та фальсифікування первинних документів, реєстрів і звітності, навмисні зміни записів у обліку, які викривлюють зміст господарських операцій та порушують правила, визначені законодавством або обліковою політикою підприємства, навмисно невірна оцінка активів та методів їх списання, знищення або пропускання результату коригувальних записів або документів [3, с. 99].

Особливий інтерес становить думка Н.І. Дорош, яка вважає, що визначення термінів “шахрайство” і “помилка” навіть у ракурсі аудиторської перевірки не є прерогативою Аудиторської палати, оскільки згідно з Цивільним кодексом України шахрайство є одним із видів цивільних злочинів, у зв’язку з чим класифікувати дії як шахрайство можуть тільки судово-слідчі органи [4, с. 35].

Однак у дослідженнях недостатньо уваги приділяється діям аудитора щодо виявлення фактів шахрайства, особливо за проведення аудиту фінансової звітності.

Постановка завдання. Метою написання статті є трактування економічної та правової суті шахрайства, особливостей його виявлення під час проведення аудиту фінансової звітності підприємства. Завданням статті є опис відповідних аудиторських процедур, що дозволять своєчасно виявити прояви шахрайства в обліково-економічній діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні спостерігається тенденція до збільшення порушень у фінансово-господарській діяльності на підприємствах, фактів шахрайства, навмисних і ненавмисних помилок, які пов’язані з використанням системи облікової полі-

тики, викривленням і фальсифікацією даних фінансової звітності.

У грудні 2011 р. компанія Pricewaterhouse Coopers оприлюднила “Всесвітній огляд економічних злочинів”. В Україні таке дослідження проводиться вдруге. В опитуванні взяли участь 84 керівники та представники вищого керівництва організацій, що працюють у 13 галузях економіки.

За дослідженнями компанії Pricewaterhouse Coopers, найпоширенішими видами економічної злочинності в Україні є незаконне привласнення майна (73%), корупція та хабарництво (60%). Далі йдуть маніпуляція з фінансовою звітністю (30%), недобросовісна конкуренція (23%), і завершує п’ятірку найпоширеніших економічних злочинів кіберзлочинність (17%). Кількість внутрішніх шахрайських операцій порівняно з 2009 р. суттєво зросла (на 22%) [5, с. 3].

Із 84 респондентів в Україні 36 % повідомили про те, що за останній рік вони зіткнулися принаймні з одним випадком економічного злочину. Цей показник є вищим, ніж у світі (34%), але нижчим порівняно з даними за 2009 р. (45%). Причому зазначається, що зниження рівня шахрайства у 2011 р., за даними українських організацій, пояснюється неефективністю його виявлення, а не фактичним скороченням кількості таких випадків [5, с. 9]. Отже, проблема шахрайства сьогодні перебуває в центрі уваги міжнародних аудиторських компаній “великої четвірки”, які проводять дослідження шахрайства.

Розглянемо економічну суть шахрайства фінансової звітності, процесу його виявлення аудиторами та боротьби із цим явищем.

У результаті шахрайських дій бухгалтерська звітність підприємства може бути суттєво викривлена. Відхилення в бухгалтерській звітності підприємства присутні майже завжди, і вони можуть бути суттєвими та несуттєвими, допущені навмисно і ненавмисно.

Суттєвими є відхилення інформації або її відсутність, що може впливати на економічні рішення користувачів, які приймаються на підставі даних фінансової звітності підприємства. Суттєвість залежить від розміру або помилки, що оцінена за певних обставин, відсутності або спотворення змісту інформації. Поняття суттєвості в аудиті дозволяє не здійснювати аудитором суцільну перевірку підприємства або всієї його звітності з точністю до одиниць, в яких вона складена.

У законодавстві України визначення шахрайства трактує стаття 190 Кримінального кодексу, де зазначено, що шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою [6, с. 368]. Стаття 222 Кримінального кодексу України говорить, що шахрайство з фінансовими ресурсами – надання громадянином-підприємцем або засновником чи власником суб'єкта господарської діяльності, а також службовою особою суб'єкта господарської діяльності завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади АРК чи місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак злочину проти власності [6, с. 373].

Цивільне та кримінальне право України не містять вимог щодо повідомлення контролюючих та правоохоронних органів про виявлені випадки шахрайства та помилки у фінансовій звітності.

У разі звернення до аудитора контролюючих або правоохоронних органів з вимогою надати інформацію про виявлені випадки шахрайства та помилок у фінансовій звітності підприємства-замовника йому необхідно приймати рішення, враховуючи чинне законодавство.

Конкретніше визначення поняття “шахрайства” подано у міжнародних стандартах аудиту. Згідно МСА № 240 “Відповідальність аудитора і розгляд шахрайства та помилки під час аудиторської перевірки фінансових звітів” шахрайство визначається як навмисні дії однієї або кількох осіб з управлінського та найвищого управлінського персоналу, працівників або третіх сторін, які використовують обман, щоб отримати нечесні або незаконні переваги. Помилка означає ненавмисне викривлення інформації у фінансових звітах, включаючи пропуск загальної суми або розкриття (помилка під час збирання або обробки інформації, яка є основою для фінансових звітів; неправильна облікова оцінка з недогляду або помилкове тлумачення фактів; помилка у використанні принципів бухгалтерського обліку стосовно вимірювання, визнання, класифікації, надання або розкриття інформації) [7, с. 143].

Аудитори не визначають юридично наявності шахрайства на підприємстві. Вони розглядають два типи викривлень:

- викривлення, що виникають у результаті шахрайства під час складання фінансової звітності;

- викривлення в результаті незаконного привласнення або використання активів.

При цьому звертається увага на те, що неправдива фінансова звітність може вчинитися внаслідок таких неправомірних дій: маніпулювання, фальсифікації або змінювання облікових записів чи підтверджувальної документації; перекручення або навмисного пропуску подій, операцій або іншої значущої інформації у фінансовій звітності; навмисного неправильного застосування облікових принципів, які стосуються сум, класифікації, способу подання або розкриття інформації.

Щодо незаконного привласнення активів, то такою неправомірною діяльністю є крадіжка активів суб'єкта господарювання в тих чи інших розмірах. Серед різних способів незаконного привласнення активів пропонується особливу увагу приділяти таким способам: привласненню надходжень; викраденню матеріальних активів або інтелектуальної власності; змушенню суб'єкта господарювання сплачувати за неотримані товари або послуги; використанню активів суб'єкта господарювання для власного збагачення.

Підозра аудитора про можливе шахрайство або помилку, яка може призвести до викривлень звітності, змушує розширити процедури підтвердження, тобто підтвердити або спростувати підозру.

Відповідальність за виявлення та обґрунтування шахрайства або помилки несе аудитор. Відповідальність за фактом шахрайства або помилки покладається на керівництво підприємства і винних осіб.

Згідно з МСА № 240, хоча аудитори повинні проводити аудит з необхідною часткою скептицизму (гарантуючи з достатньою мірою упевненості, що фінансові звіти не містять істотного викривлення даних у зв'язку з шахрайством), все ж основні обов'язки із запобігання і виявлення випадків шахрайства покладаються на осіб, що відповідають за управління і керівництво підприємством. Варто згадати про мільйони позовів, поданих у всьому світі проти аудиторів за їх нездатність встановити факт шахрайства. Однак аудитори повинні пам'ятати, що в процесі

роботи вони, швидше за все, зіткнуться з випадками шахрайства.

Аудит, спрямований на виявлення шахрайства, повинен передбачати використання процедур перевірки, розроблених для виявлення доказів здійснення шахрайства. Звичайно, виявити абсолютно всі випадки шахрайства аудиторам не вдасться. Але це не означає, що не варто прагнути підвищити свої шанси. Головне, щоб виявлені випадки фактів шахрайства та значних помилок були доведеними.

Якщо аудитор має сумніви щодо непричетності керівництва підприємства до виявлених порушень, необхідно отримати юридичну консультацію щодо застосування відповідних законодавчих процедур. Але причиною неефективності аудиту у виявленні випадків шахрайства часто буває відсутність професійного скептицизму.

У західних країнах аудитори керуються правилами щодо виявлення фактів шахрайства:

1. Намагатись з'ясувати причину відхилень.
2. Не слід питанню довіри до людей розглядати тільки залежно від їхнього становища в суспільстві.
3. Не припускати думки, що шахрайство неможливе на цьому підприємстві.
4. Відчувати особисту відповідальність за виявлення шахрайства.
5. У разі виявлення потенційних проблем посилити контроль з метою зниження ризику.
6. Знати ситуації, що супроводжуються значним ризиком шахрайства, та їх ознаки.

Що стосується шахрайства у фінансовій звітності, то можна виділити окремо викривлення у звіті про фінансові результати (викривлення інформації про розмір прибутку підприємства), у балансі (завищення вартості основних засобів, виробничих запасів тощо) та в примітках до звітності (не повністю розкрито інформацію про надані гарантії або інші умовні зобов'язання).

Під час планування та проведення процедур аудиту і звітування аудитор повинен оцінити ризик існування суттєвих спотворень у фінансовій звітності підприємства, які можуть бути результатом звичайних помилок або наслідком шахрайства. Проведення аудиту, а також оцінка його результатів вимагає враховувати ризик можливості істотних ви-

кривлень бухгалтерської (фінансової) звітності внаслідок шахрайства або помилок.

Оцінка ризику шахрайства використовується для перевірки, чи підприємство проаналізувало такі аспекти: ризики шахрайства, з якими воно зіштовхується; оцінка найсуттєвіших ризиків (тобто оцінка ризиків на предмет важливості та ймовірності виникнення); ідентифікація та оцінка механізмів контролю, які функціонують (за наявності), що використовуються для мінімізації ключових ризиків; оцінка загальних програм та механізмів контролю для попередження шахрайства на підприємстві; заходи з усунення прогалин у системі контролю.

На підставі зробленої оцінки ризику аудитор повинен вибрати такі аудиторські процедури, які дозволять йому впевнитися в тому, що перекручення в оприлюдненій фінансовій звітності підприємства, які впливають з наявних помилок та шахрайства, будуть виявлені.

Зауважимо, що будь-яка підозра аудитора щодо шахрайства із суттєвим відхиленням звітності змушує аудитора розширювати процедури підтвердження, щоб спростувати свої підозри або їх підтвердити. Якщо аудитор вважає, що виявлене шахрайство може суттєво вплинути на фінансову звітність, йому необхідно виконати допоміжні процедури. Доречно зазначити, що висновок аудитора повинен гарантувати відсутність, виявлення і виправлення істотних помилок у фінансовій звітності підприємства.

Висновки. Протягом останніх років випадки шахрайства є досить поширеним явищем, яке може завдати серйозної шкоди іміджу підприємства та погіршити його репутацію і призвести до втрати власної позиції на ринку.

В Україні ще недостатньо сформовано ефективні методи попередження шахрайства. Протидіяти цьому явищу можна тільки в тому разі, якщо точно знати його економічну і правову сутність.

Вважаємо, що причинами виникнення шахрайства є непрофесіоналізм керівництва підприємства, відсутність страху перед покаранням, внутрішньоособистісні обставини, відсутність надійного внутрішнього контролю, складність систем бухгалтерського обліку і податкового законодавства.

Виявити й попередити факти шахрайства дозволить якісно проведений аудит фінансо-

вої звітності, оскільки інформація, подана у фінансових звітах, у результаті шахрайських дій найчастіше зазнає викривлень. Незалежні аудиторі повинні добре розбиратися у виявленні і запобіганні випадкам шахрайства на

додаток до своїх основних обов'язків у галузі бухгалтерського обліку та аудиту. Крім того, вони повинні дотримуватися строгих етичних норм, бути допитливими, мати аналітичні здібності і бути уважними до деталей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Робертсон Дж. Аудит / Дж. Робертсон ; пер. с англ. – М. : Контакт , 1993. – 496 с.
2. Кулаковська Л. П. Основи аудиту : навч. посіб. для студ. вищих закладів освіти / Л. П. Кулаковська, Ю. В. Піча. – К. : Каравелла ; Львів : Новий світ – 2000, 2002. – 504 с.
3. Шеремет А. Д. Аудит : учеб. пособие / А. Д. Шеремет, В. П. Суйц. – М. : ИНФРА-М, 1995. – 240 с.
4. Дорош Н. І. Аудит: методологія і організація / Н. І. Дорош. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2001. – 402 с.
5. Всесвітній огляд економічних злочинів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pwc.com/ua/uk/press-room/assets/GECS_Ukraine_ua.pdf.
6. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [<http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024>].
7. Даньків Й. Я. Стандартизація обліку і аудиту : навч. посіб. / Й. Я. Даньків, М. Р. Лучко, М. Я. Остап'юк. – 2-ге вид., виправл. і доповн. – К. : Знання, 2006. – 350 с.

